

Bożena Frączek

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Wydział Finansów i Ubezpieczeń
Katedra Bankowości i Rynków Finansowych
bozena.fraczek@ue.katowice.pl

E-LEARNING JAKO INNOWACYJNA FORMA EDUKACJI FINANSOWEJ

Streszczenie: Jednym z problemów współczesnej edukacji jest poszukiwanie nowych rozwiązań w celu zwiększenia jej skuteczności. Odnotowano szereg nowych rozwiązań o bardzo zróżnicowanym charakterze, takich jak: koncepcja narodowych strategii ds. edukacji finansowych, do której wezwała w 2003 r. OECD, koordynacja i integracja działań w procesie edukacyjnym, innowacyjne programy i projekty edukacyjne, koncepcja nauki przez całe życie czy też nowe kanały dystrybucji treści edukacyjnych, takie jak np. e-learning. W artykule szczególną uwagę poświęcono wykorzystaniu Internetu w procesie kształcenia. Poza rozważaniami teoretycznymi, wskazującymi na zasadność podjętej tematyki, przeprowadzono, dla potrzeb niniejszego artykułu, badanie ankietowe.

Słowa kluczowe: edukacja finansowa, alfabetyzacja finansowa, e-learning, edukacja internetowa.

Wprowadzenie

Postęp technologiczny jest podstawowym czynnikiem wielu zmian we współczesnym świecie. Stosunkowo tanie i wszechobecne technologie telekomunikacyjne poprzez dźwięk, dane i obraz wykorzystywane mogą być w każdym obszarze rzeczywistości, także w edukacji. Warto dodać, że w świecie nowych technologii najlepiej odnajdują się ludzie młodzi. Tym bardziej nowe technologiczne rozwiązania powinny być stosowane w procesie kształcenia od najmłodszych lat. Wykorzystanie w edukacji nowych technologii jest szansą na skuteczniejsze przekazywanie wiedzy.

E-learning, jako forma kształcenia, może się okazać niezwykle pomocny także w edukacji finansowej społeczeństwa. W przypadku osób studiujących

kierunki ekonomiczne może stanowić uzupełniającą formę kształcenia, a w przypadku pozostałych osób jedynym sposobem pozyskania wiedzy i odpowiednich umiejętności umożliwiającym poruszanie się po skomplikowanym współczesnym rynku finansowym.

Brak działań w zakresie poprawy niskiego poziomu wiedzy finansowej i umiejętności finansowych społeczeństwa może przyczynić się do znacznego pogorszenia bezpieczeństwa finansowego jednostek i wpłynąć negatywnie na funkcjonowanie gospodarki.

Celem artykułu jest przedstawienie możliwości, jakie daje e-learning, zwłaszcza wykorzystujący Internet, w zakresie poprawy skuteczności kształcenia, na przykładzie edukacji finansowej. Dla potrzeb artykułu przeprowadzono badania ankietowe. Jednym z problemów współczesnego nauczania jest poszukiwanie nowych rozwiązań w celu zwiększenia jego skuteczności, co sprowadzałoby się do podniesienia poziomu alfabetyzacji społeczeństw. Odnotowano szereg nowych rozwiązań o bardzo zróżnicowanym charakterze, takich jak: koncepcja narodowych strategii ds. edukacji finansowych, do której wezwała w 2003 r. OECD, koordynacja i integracja działań w procesie edukacyjnym, innowacyjne programy i projekty edukacyjne, koncepcja nauki przez całe życie czy też nowe kanały dystrybucji treści edukacyjnych, takie jak np. e-learning. W artykule szczególną uwagę poświęcono wykorzystaniu Internetu w procesie kształcenia. Poza rozważaniami teoretycznymi wskazującymi na zasadność podjętej tematyki, przeprowadzono badanie ankietowe, weryfikujące możliwości wykorzystania Internetu w edukacji finansowej.

1. Przegląd literatury

Niepokojąco niski i niejednokrotnie pogarszający się poziom alfabetyzacji finansowej społeczeństw poszczególnych krajów, odnotowywany od wielu lat [Lusardi and Mitchell, 2006; Lusardi i Mitchell, 2011; Bumcort i inni, 2011; Atkinson i Messy, 2012], stanowi bardzo ważny problem dla podmiotów odpowiedzialnych za edukację finansową. Rozwiązanie tego problemu jest poważnym wyzwaniem i stanowi jedno z priorytetowych zadań wielu podmiotów zarówno sektora publicznego, jak i prywatnego [National Steering Group on Financial Education, 2009].

Problem wydaje się jeszcze ważniejszy, gdy uwzględni się znaczenie poziomu alfabetyzacji finansowej dla jednostki oraz całej gospodarki. Zarówno w literaturze, jak i w praktyce znana jest koncepcja usług wykorzystujących wiedzę (*Knowledge-Intensive Services*, KIS), w tym także usług finansowych opartych na wiedzy

Knowledge-Intensive Financial Services [Pylak, 2014]. Zwracając uwagę na znaczenie poziomu alfabetyzacji społeczeństw, nie pomija się znaczenia wiedzy i zarządzania nią także w odniesieniu do instytucji finansowych, np. banków [Kieźel, 2014].

Brak odpowiedniej wiedzy i umiejętności finansowych sprzyja rozwojowi postaw zorientowanych na konsumpcję [Federal Reserve Board of San Francisco, 2005]. Skutkuje to gorszymi wynikami w zakresie oszczędzania i inwestowania, co dla jednostki może oznaczać niewystarczające zabezpieczenie finansowe okresu emerytalnego, a dla gospodarki niekorzystną stopę oszczędzania gospodarstw domowych [Guidolin i La Jeunesse, 2007]. Kolejnymi obszarami podatnymi na poziom alfabetyzacji finansowej są pożyczki i kredyty [Gerardi i in., 2010] oraz szeroko rozumiane zarządzanie finansowe, zarówno na poziomie podmiotów finansów osobistych, jak i podmiotów finansów korporacyjnych. Poza zagrożeniem aktualnego i przyszłego bezpieczeństwa finansowego, niewystarczający poziom alfabetyzacji finansowej może wywołać stres, który wpływa negatywnie na zachowanie się jednostki w miejscu pracy (mniejsza efektywność oraz częstsza absencja). W skrajnym przypadku brak podstaw wiedzy finansowej może być przyczyną wykluczenia finansowego, co pociąga za sobą bardzo poważne konsekwencje i duże koszty dla sektora bankowego, gospodarki i całego społeczeństwa [Penczar, Górski, Liszewska, 2013].

Realizacja skutecznej edukacji finansowej jest zatem zadaniem bardzo ważnym, ale jednocześnie trudnym i bardzo skomplikowanym. Skupia się na wielu celach, np. poprawa wiedzy i umiejętności finansowych, kreowanie i/lub podniesienie świadomości finansowej, poprawa ochrony konsumentów finansowych, promocja włączenia finansowego, zmiana zachowań konsumentów finansowych i wiele innych [Frączek, 2014]. Proces edukacji finansowej obejmuje kilka etapów:

- przeprowadzenie badań weryfikujących poziom alfabetyzacji finansowej oraz umożliwiających określenie obszarów najważniejszych braków i grup docelowych edukacji finansowej,
- opracowanie programów edukacyjnych oraz różnych aktywności i inicjatyw edukacyjnych (konkursy, kampanie, szkolenia, dni oszczędzania, itd.),
- wdrażanie i realizacja programów i zaprojektowanych aktywności,
- ocena skutków edukacji finansowej.

Problematyka alfabetyzacji oraz edukacji finansowej jest coraz częściej poruszana i analizowana. Zwiększenie zainteresowania tym obszarem można było zauważyć wraz z pogłębianiem się ostatniego kryzysu finansowego. We współczesnej literaturze przedmiotu zwraca się szczególną uwagę na brak odpowiedniego sposobu oceny skuteczności edukacji finansowej. Często postulowana jest

także potrzeba opracowania nowych skoordynowanych programów edukacyjnych [Frączek, 2015]. Od wielu lat poszukiwane są i realizowane nowe rozwiązania. Wśród nich należy wyszczególnić:

- koncepcję OECD dotyczącą tzw. narodowych strategii ds. edukacji finansowych (lub narodowych planów edukacji finansowej) [EC, 2008],
- koordynację i integrację działań na każdym etapie edukacji finansowej oraz na szczeblu krajowym i międzynarodowym [Starček, i Trunk, 2013],
- nowe oryginalne programy i projekty edukacyjne [Iwonicz-Drozdowska, 2009],
- koncepcję nauki przez całe życie [OECD/INFE, 2014],
- e-learning jako nowy kanał dystrybucji treści edukacyjnych [Dąbrowski, Zając, 2006].

Zróżnicowany obszar nowych rozwiązań potwierdza determinację w chęci zwiększania skuteczności edukacji finansowej. W miarę możliwości wykorzystuje się każdą możliwą szansę. W niniejszym artykule szczególną uwagę poświęcono weryfikacji zasadności i możliwości wykorzystania e-learningu w edukacji finansowej studentów kierunków ekonomicznych.

2. Metodologia badań

Artykuł został napisany po przestudiowaniu literatury: zarówno akademickich recenzowanych artykułów naukowych, jak i źródeł nieakademickich, takich jak raporty i informacje statystyczne. Przegląd literatury uświadomił konieczność podniesienia poziomu edukacji finansowej społeczeństwa oraz umożliwił wyszczególnienie nowych zróżnicowanych rozwiązań w obszarze edukacji finansowych, w tym e-learningu. Możliwość wykorzystania e-learningu w edukacji finansowej może się okazać bardzo ważnym aspektem w tym kształceniu, wymagającym wielu badań.

Problem ten zachęcił do przestudiowania literatury także w zakresie możliwości, jakie dają poszczególne formy e-learningu w procesie kształcenia oraz do przeprowadzenia badań empirycznych umożliwiających wstępną weryfikację możliwości wykorzystania Internetu w ramach e-learningu w edukacji finansowej. Badania empiryczne opierają się na ankiecie przeprowadzonej wśród studentów kierunków ekonomicznych. W badaniach empirycznych wykorzystano ankiety wypełnione przez 284 młodych ludzi, studiujących kierunki ekonomiczne¹. Wypełnione kwestionariusze ankietowe zostały przeanalizowane. Wykorzy-

---

¹ W badaniu wzięło udział 299 studentów studiujących kierunki ekonomiczne, z czego 15 ankiet nie wzięto pod uwagę, ponieważ respondenci mieli więcej niż 25 lat lub ankiety były niekompletne.

stano podstawowe metody statystyki opisowej. Wyniki przedstawiono w tabelach oraz na wykresach.

3. Istota e-learningu i jego wykorzystanie w popularyzacji edukacji finansowej

E-learning jest powszechnie rozumiany jako celowe, zamierzone wykorzystanie informacji w sieci oraz technologii komunikacyjnych (w skrócie technologii informacyjnych i komunikacyjnych TIK, *Information and Communication Technologies* (ICT), zwanymi zamiennie technologiami informacyjno-telekomunikacyjnymi, technikami informacyjnymi lub teleinformatycznymi) w procesie kształcenia. Jest postrzegany jako technika edukacyjna wykorzystująca wszelkie dostępne media elektroniczne, w tym Internet, intranet, extranet, przekazy satelitarne, taśmy audio/wideo, telewizję interaktywną oraz CD-ROM-y. E-learning należy zatem do metod nauczania na odległość, poza bazą edukacyjną (*distance learning*), i jest silnie rozwijającą się metodą edukacyjną. Skutecznie wspomaga naukę tradycyjnego szkolnictwa oraz biznesu [Orczykowska, 2014].

Zakres wykorzystania e-learningu jest bardzo szeroki. Dodatkowo poszerzają go bardzo zróżnicowane sposoby i tryby wykorzystywania technik e-learningu, w zależności od nauczania indywidualnego lub grupowego, online lub offline czy też równoczesnego lub nierównoczesnego (w ramach e-learningu grupowego), co przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Sposoby e-learningu

<p>Zindywidualizowany we własnym tempie e-learning online: osoba ucząca się ma dostęp do zasobów edukacyjnych przez Internet lub Intranet; przykład: uczący się samodzielnie, samokształcenie za pośrednictwem Internetu lub sieci lokalnej.</p>	<p>Zindywidualizowany we własnym tempie e-learning offline: osoba ucząca się korzysta z pakietu szkoleniowego lub bazy danych, do których dostęp jest możliwy za pośrednictwem komputera lub innego urządzenia elektronicznego, które nie jest podłączone do sieci; przykład: uczący się samodzielnie, którzy korzystają z dysku twardego, płyt CD lub DVD.</p>
<p>Grupowy e-learning równoczesny (synchroniczny): grupa uczniów pracuje (uczy się) razem w czasie rzeczywistym za pośrednictwem Intranetu lub Internetu; przykłady: osoby rozwiązujące różne problemy, zadania na portalach internetowych w czasie rzeczywistym, czaty, wideokonferencje naukowe, itp.</p>	<p>Grupowy e-learning nierównoczesny (asynchroniczny): grupa uczniów pracuje w sieci Internet lub w sieci lokalnej, jednak wymiana informacji pomiędzy uczestnikami następuje z opóźnieniem; przykład: działalność edukacyjna wykorzystująca pocztę elektroniczną do przesyłania treści edukacyjnych.</p>

Źródło: Naidu [2006].

Zaprezentowane sposoby e-learningu zwracają uwagę na fakt, że poza sferą szkoleń i kursów dostępnych za pomocą mediów elektronicznych występuje możliwość samokształcenia – czyli uniezależnienia się uczącego od narzuconych programów nauczania, na rzecz nauki wg własnego programu i we własnym tempie [Desikan i in., 2014].

Metody, techniki i narzędzia, jakie są stosowane w e-learning za pomocą komunikacji internetowej, zależą od stron uczestniczących w procesie edukacji i interakcji pomiędzy nimi.

Poszczególne techniki pedagogiczne przypisywane są wyszczególnionym sposobom komunikacji, np. [IITE, 2003]:

- osoby indywidualne kształcące się samodzielnie; samokształcenie (*single*) – bazy danych online, czasopisma online, aplikacje online, biblioteki online, grupy hobbyistyczne, online, wywiady,
- wzajemna komunikacja indywidualna (*one to one*) – kontrakty edukacyjne i kursy przygotowujące, korepetycje, przeprowadzane na odległość z wykorzystaniem nowoczesnej technologii, e-mailing,
- komunikacja typu osoba indywidualna wobec grupy – przeprowadzane za pośrednictwem mediów elektronicznych wykłady i sympozja, publikacje w sieci,
- komunikacja typu grupa wobec grupy – przeprowadzane za pośrednictwem mediów elektronicznych dyskusje, symulacje i gry, studia przypadków, gry dyskusyjne, rozwiązywanie zadań, burze mózgów, fora dyskusyjne, zadania realizowane w ramach grup projektowych, itd.

Przesłankę rozwoju e-learningu jest bardzo wiele. Wynika to chociażby z grup podmiotów zainteresowanych tą formą nauczania. Wśród nich należy wyszczególnić podmioty prezentujące podaż zasobów edukacyjnych oraz podmioty reprezentujące zapotrzebowanie na nie.

E-learningowi można przypisać wiele zalet, a wśród nich: wygodę stosowania, elastyczny dostęp do treści edukacyjnych, możliwości indywidualnego dostosowania czasu poświęcanego na naukę, często mniejsze nakłady finansowe, korzyści skali, coraz powszechniejszy dostęp. Wymienione zalety zdecydowanie sprzyjają wykorzystywaniu e-learningu jako metody edukacyjnej. Dodatkowo dla przedsiębiorstw e-learning oznacza możliwość przeszkolenia większej ilości pracowników przy zachowaniu ciągłości ich pracy.

Należy jednak mieć na uwadze, że efektywność szkolenia e-learningowego zależy w głównej mierze od trzech czynników: technologii, treści szkoleniowej oraz usług wspierających proces edukacyjny [Hyla, 2005]. Dla organizacji stosujących e-learning na większą skalę istotny jest również sprawny system zarządzania szkoleniami.

E-learning posiada także słabe strony. Podstawową przeszkodą rozwoju e-learningu jest brak dostępu do odpowiedniej infrastruktury technologicznej, bez której e-learning nie może istnieć. W tym aspekcie wadą mogą się okazać koszty związane z budową odpowiedniej infrastruktury. Kolejną słabą stroną są problemy tworzenia materiałów dydaktycznych w technologii e-learningu. Jednak pomimo wad należy się spodziewać wzrostu tej innowacyjnej metody świadczenia usług kształcenia. Szansą rozwoju e-learningu jest rozwój technologii informatycznych i komunikacyjnych, zwiększająca się wydajność elektronicznych oraz sukcesywnie zmniejszające się koszty ich wykorzystania (koszty samego sprzętu i oprogramowania).

Jednym z obszarów edukacji wykorzystujących e-learning jest edukacja finansowa. Doświadczenia ostatniego kryzysu oraz stwierdzony niski poziom alfabetyzacji społeczeństwa na całym świecie uświadomiły konieczność przebudowy dotychczasowych systemów edukacyjnych w tym obszarze. Wiele społeczeństw dąży do spopularyzowania edukacji finansowej, jako niezbędnej od najmłodszych lat, realizowanej w sposób ciągły, ustawiczny (*life long learning*) oraz powszechny. Postęp technologiczny okazuje się niezwykle pomocny w tych dążeniach:

- edukacja od najmłodszych lat – podkreślając znaczenie edukacji finansowej dla finansowego dobrobytu jednostki oraz dla właściwego funkcjonowania gospodarki, coraz częściej zwraca się uwagę na konieczność edukacji finansowej od najmłodszych lat. W przypadku edukacji finansowej dzieci i młodzieży, jako grup szczególnie podatnych na nowe rozwiązania technologiczne, e-learning może okazać się szczególnie skuteczny,
- kształcenie ustawiczne – dynamicznie rozwijające się rynki finansowe, nowe produkty i mechanizmy zmiany ich wartości powodują, że dotychczasowa wiedza w obszarze finansów podlega naturalnemu procesowi przewartościowania i dewaluacji, a zdobyte kwalifikacje wymagają ich ciągłego podnoszenia. Wspomniana dewaluacja może być powstrzymana w wyniku samokształcenia, samodoskonalenia przez całe życie. Problem konieczności ustawicznego kształcenia, który zasadniczo wyklucza korzystanie z tradycyjnych form edukacji finansowej na każdym etapie życia, może zostać rozwiązany, dzięki różnym formom zdalnej edukacji, w tym e-learningowi,
- powszechność – wykorzystanie nowoczesnych technologii w dystrybucji treści edukacyjnych umożliwia ich dotarcie do szerokiego grona odbiorców. E-learning zwiększa szansę ograniczania dostępu do wiedzy ekonomicznej i finansowej dyskryminowanych do tej pory grup społecznych, charakteryzujących się przez to niższym poziomem alfabetyzacji (np. kobiet i dziewcząt, gospodarstw domowych o niższych dochodach, osób o niższym wykształceniu). Wykorzystanie e-learningu zwiększa zatem szanse na powszechność edukacji finansowej.

Analizując e-learning jako jedną z metod edukacji finansowej, należy zwrócić szczególną uwagę na Internet. Jak wiadomo jest on jednym z wielu kanałów dystrybucji treści edukacyjnych, jednakże nie ulega wątpliwości, że jego znaczenie w tym obszarze wzrasta. Jest nieocenionym źródłem materiałów informacyjnych (w tym recenzowanych) o dużej wartości poznawczej oraz wielu danych, które mogą być wykorzystywane w każdej formie edukacji oraz w przypadku każdego uczestnika procesu edukacyjnego. W porównaniu z innymi źródłami informacji czy danych, Internet charakteryzuje zwiększona dostępność. Dotyczy to zarówno zasobów krajowych, jak i międzynarodowych. Daje to szanse na zmniejszenie różnic w ilości i jakości informacji, wykorzystywanej w edukacji pomiędzy obszarami miejskimi i wiejskimi oraz krajami rozwiniętymi i rozwijającymi się. Kolejną, najczęściej wymienianą zaletą Internetu jako medium w procesach edukacyjnych, jest szybkość wyszukiwania informacji, w tym dostępu online.

Nowoczesna technologia, w tym wykorzystanie sieci, może znacznie obniżyć koszty realizacji edukacji (koszty dostarczenia informacji, prowadzenia szkoleń, tworzenia i dostępu do baz danych). Należy ponadto podkreślić, że zaletą Internetu jest nie tylko wzrost dostępności do szeroko rozumianych treści edukacyjnych, ale także wzrost ilościowy dostępnych informacji oraz ich różnorodność jakościowa.

4. Możliwości wykorzystania Internetu w ramach e-learningu w edukacji finansowej przez studentów kierunków ekonomicznych

Badania przeprowadzone w ramach niniejszego artykułu skupiają się na młodzieży jako Generacji Net (*Net Generation*), studiującej kierunki ekonomiczne i dotyczą wykorzystania Internetu w ramach e-learningu w obszarze finansów. Podstawowym powodem, który skłonił do przeprowadzenia niniejszych badań była chęć weryfikacji możliwości i zasadności wykorzystania Internetu w e-learningu jako metody edukacji finansowej.

Podjęte badania należy traktować jako wstępny (niezbędny) element szerszych badań, podejmowanych w celu poszukiwania najefektywniejszych i najbardziej optymalnych metod edukacji finansowej.

Celem praktycznym badań jest segmentacja młodych użytkowników sieci ze względu na formy e-learningu z wykorzystaniem Internetu.

Przed badaniem postawiono cel poznawczy, którym jest uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania:

1. Jaki jest poziom podstawowej wiedzy i umiejętności finansowych?

2. Jaki jest zakres i skala korzystania z produktów i usług finansowych?
3. Jaka część młodzieży studiującej jest użytkownikiem Internetu w porównaniu z całym społeczeństwem?
4. Jaka część młodzieży studiującej kierunki ekonomiczne i w jakim zakresie wykorzystuje Internet w procesie edukacyjnym związanym z obszarem studiowania?
5. Jakie formy e-learningu wykorzystywane są najczęściej?
6. Czy istnieje zależność pomiędzy poziomem wiedzy i umiejętności finansowych a wykorzystywaniem najpowszechniejszego narzędzia e-learningu, jakim jest Internet?

W badaniu wykorzystano 284 ankiety wypełnione przez studentów studiujących kierunki ekonomiczne. W badanej grupie 31% stanowili mężczyźni, a 69% kobiety.

Bardzo ciekawe wnioski można wyciągnąć z analizy poziomu wiedzy i umiejętności finansowych oraz stopnia i zakresu zaangażowania w produkty rynku finansowego.

Spośród 284 ankietowanych 36% nie popełniło żadnego błędu, a 39% badanych popełniło tylko 1 błąd w teście na wiedzę i umiejętności finansowe.

Duży odsetek badanej młodzieży aktywnie korzysta z podstawowych produktów i usług rynku finansowego, w tym także za pośrednictwem Internetu:

- 90% badanych posiada co najmniej jedną kartę płatniczą. Spośród wyszczególnionych w ankiecie kart (debetowej, kredytowej, charge i prześlaczonej), najwięcej osób (234, tj. 82% ankietowanych) zadeklarowało, że posiada kartę debetową,
- 94% ankietowanych studentów posiada rachunek bankowy, a 92% zadeklarowało, że korzysta z formy internetowej rachunku,
- 76% ankietowanych stosuje płatności mobilne. Wśród tej grupy 62% stosuje je zarówno w celu opłacenia rachunków, jak i po to, by wysłać i otrzymywać pieniądze (stanowią oni 47% wszystkich ankietowanych),
- niewielka grupa ankietowanych korzysta z ryzykownych produktów inwestycyjnych – zaledwie 8% wszystkich ankietowanych, jednak wszyscy ankietowani w tej grupie korzystają z rachunków internetowych.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na rolę doświadczenia i praktyki w procesie edukacyjnym. W kontekście prowadzonych badań, tak duży odsetek młodzieży korzystającej z podstawowych produktów i usług bankowych oznacza mniej lub bardziej świadomą edukację poprzez praktykę (*education by practice*).

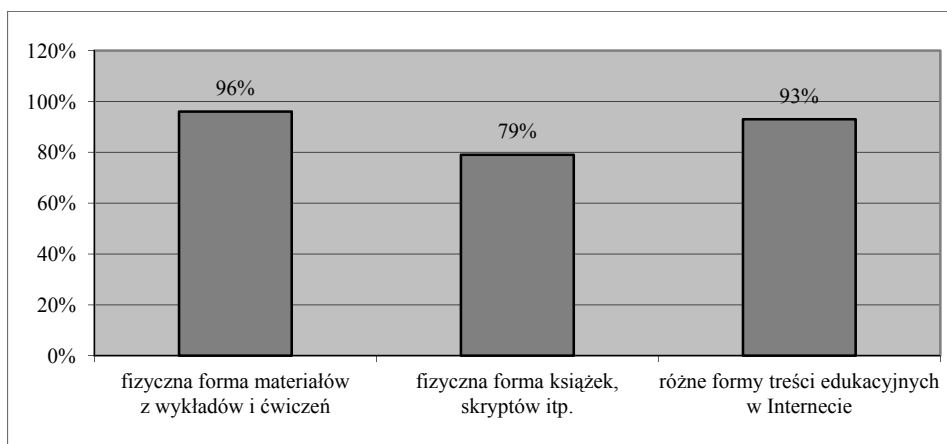
Przeprowadzane badania potwierdzają, że 100% młodych ludzi studiujących kierunki ekonomiczne korzysta z Internetu. Wynik ten jest najprawdopodobniej reprezentatywny dla całej populacji studiującej polskiej młodzieży. War-

to w tym momencie nadmienić, że dla ogółu polskiego społeczeństwa wskaźnik ten w połowie 2014 r. wyniósł 66,9%, a średnia dla Europy 70,5% [Internet World Stats, 2014].

Dodatkowo stwierdzono, że aż 98,6% respondentów korzysta z Internetu w celach edukacyjnych – uwzględniając zarówno studiowany obszar wiedzy, jak i każdy inny.

Zawężając sferę wykorzystania Internetu, stwierdzono także, że 90,5% badanych studentów wykorzystuje go do poszukiwania i porównywania ofert rynku finansowego w przypadku chęci skorzystania z jakiegoś produktu lub usługi.

Stwierdzono także, że Internet jest ważnym źródłem materiałów i zawartych w nich treści edukacyjnych, wykorzystywanych w procesie edukacyjnym związanym z obszarem studiowania (obok materiałów z wykładów i ćwiczeń oraz książek, skryptów i raportów w formie tradycyjnej). Coraz częściej wirtualne formy treści edukacyjnych wyprzedzają tradycyjne materiały, w postaci papierowej formy książek, skryptów czy raportów.

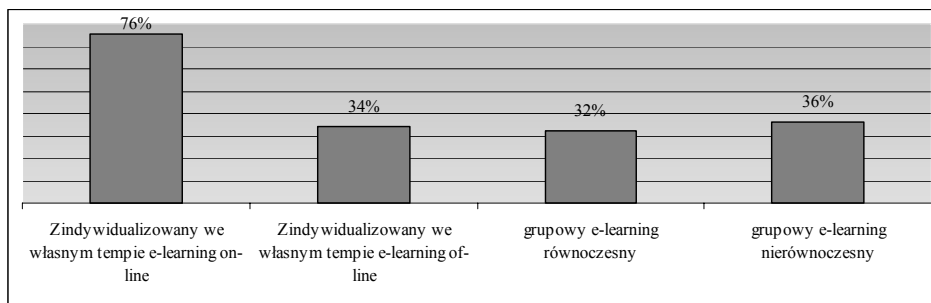
Wykres 1. Skala wykorzystania przez ankietowanych poszczególnych form zawierających treści edukacyjne (w obszarze finansów)

Źródło: Opracowanie własne.

Jak widać na wykresie 1, w procesie edukacyjnym związanym z obszarem studiowania w dalszym ciągu powszechnie wykorzystywane są papierowe wersje materiałów z wykładów i ćwiczeń, jednak kolejnym, nie mniej popularnym źródłem treści edukacyjnych, są różne formy zawierające te treści dostępne w Internecie. 67% badanych wskazało fizyczną formę materiałów z wykładów i ćwiczeń jako najczęściej wykorzystywaną. Jednak coraz więcej badanych (26%) najchętniej

korzysta z wersji wirtualnych materiałów dostępnych w Internecie. Tylko 10% ankietowanych wskazała fizyczną formę książek, skryptów i raportów jako tę, którą się posługuje w procesie edukacji².

Mając dowód na wysoki odsetek studentów użytkujących w procesie edukacyjnym Internet, warto zwrócić uwagę na formy e-learningu, z których korzysta młodzież oraz wyszczególnić te, którymi posługuje się najczęściej.

Wykres 2. Skala korzystania przez ankietowanych z poszczególnych form e-learningu

Źródło: Opracowanie własne.

W ramach prowadzonych badań ankietowani zadeklarowali, że najczęściej korzystają ze zindywidualizowanego we własnym tempie e-learningu online. Deklarację taką złożyło 60% ankietowanych. Rezultat tej części badań wskazuje na szereg niewykorzystanych do tej pory możliwości, które należałoby wziąć pod uwagę przy poszukiwaniu nowych rozwiązań w celu zwiększenia skuteczności edukacji finansowej.

W celu zbadania zależności pomiędzy poziomem wiedzy i umiejętności finansowych a wykorzystywaniem najpowszechniejszego narzędzia e-learningu, jakim jest Internet, wyszczególniono osoby, które osiągają najwyższy wynik z podstawowej wiedzy i umiejętności finansowych. Następnie zestawiono każdą taką osobę z zadeklarowaną przez nią najczęściej wykorzystywaną formą zawierającą treści edukacyjne.

² $67\%+26\%+10\%>100\%$, ponieważ kilka osób wskazało równocześnie na dwie możliwości jako najczęściej wykorzystywane w procesie edukacyjnym.

Tabela 2. Zależności pomiędzy skutecznością edukacji finansowej (100% poprawnych odpowiedzi w teście na podstawową wiedzę i umiejętności finansowe) a formami zawierającymi treści edukacyjne, które były wskazane jako najczęściej wykorzystywane

Wyszczególnienie	Fizyczna forma materiałów z wykładów i ćwiczeń	Fizyczna forma książek, skryptów, raportów itd.	Formy treści edukacyjnych dostępne w Internecie
1. Respondenci, którzy osiągnęli 100% poprawnych odpowiedzi i jednocześnie wskazali daną formę jako najczęściej wykorzystywaną	72	10	24
2. Liczba osób wskazująca daną formę jako najczęściej wykorzystywaną	190	29	73
3. = 1./2.	38%	34 %	33 %

Źródło: opracowanie własne.

Osiągnięty wynik badania wskazuje, że większość osób, które nie popełniły żadnego błędu w teście na wiedzę i umiejętności finansowe, w największym stopniu korzysta z tradycyjnych rozwiązań, tzn. własnych materiałów z wykładów i ćwiczeń oraz książek w formie tradycyjnej. Skuteczność wykorzystania Internetu w edukacji finansowej okazała się nieco niższa, co może wynikać z faktu, że dla studentów kierunków ekonomicznych wykorzystanie e-learningu jest formą uzupełniającą.

Kolejnym etapem badań będzie zatem porównanie uzyskanych wyników z młodzieżą studiującą kierunki nieekonomiczne.

Podsumowanie

Głównym wnioskiem z przeprowadzonych badań empirycznych jest zwrócenie uwagi na wysoki potencjał użytkowania Internetu w edukacji finansowej studentów kierunków ekonomicznych (100% ankietowanych korzystających z Internetu) oraz jednocześnie brak wykorzystania tego potencjału.

Należałoby się zastanowić, dlaczego studenci w zdecydowanie mniejszym stopniu korzystają z Internetu w ramach indywidualnego e-learningu offline czy form e-learningu grupowego. W dalszej części badań należy sprawdzić, jakie jest zapotrzebowanie na te formy, a drugiej strony, jaka jest oferta ze strony uczelni, instytucji finansowych, organizacji rządowych w tym zakresie.

Dla skuteczności edukacji finansowej należałoby także zweryfikować, jakie narzędzia są wykorzystywane w edukacji finansowej (google, Google Scholar,

aplikacje, portale, strony, itd.), a następnie wykorzystać te informacje w procesie organizacji procesu edukacji finansowej z wykorzystaniem Internetu.

Dobrze byłoby także dostosować rodzaje internetowych narzędzi do aktualnego poziomu wiedzy i umiejętności finansowych. Skuteczność edukacji finansowej może okazać się wyższa, gdy Internauta wie, czego szuka i z jakich narzędzi powinien korzystać.

Pogłębione badania mogłyby także wskazać, w jakich przypadkach edukacja internetowa powinna stanowić główną formę edukacji finansowej (nie każdy uczestniczy w procesie edukacji finansowej świadczonej w sposób tradycyjny), a w jakich przypadkach Internet może być wykorzystany w edukacji uzupełniającej.

Analiza możliwości, jakie daje Internet w zakresie edukacji potwierdza, że jest on nieocenionym kanałem dystrybucji treści edukacyjnych. Łatwość dostępu, stosunkowo niskie koszty, a także szybkość docierania do informacji powodują, że w niedalekiej przyszłości Internet może stać się najpopularniejszym sposobem docierania do treści edukacyjnych. Póki co, konkuruje z tradycyjnymi formami, takimi jak papierowe wersje własnych materiałów uczących się, książki, skrypty, itd.

Internet daje coraz więcej możliwości kształcenia: online i offline, indywidualnie i grupowo. Dysponuje także szerokim wachlarzem narzędzi ułatwiających naukę. Ten niesamowity potencjał powinien być głównym źródłem wielu nowych rozwiązań, umożliwiających zwiększenie skuteczności edukacji, w tym finansowej.

Literatura

- Atkinson A., Messy F. (2012), *Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / INFE Pilot Study*, OECD, Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 15, OECD Publishing, s. 446-448.
- Bumcort Ch., Lin J., Lusardi A. (2011), *The Geography of Financial Literacy: A Report*, Financial Literacy Center, November, p. 10.
- Dąbrowski M., Zając M. [red.] (2005), *Materiały konferencyjne z II Ogólnopolskiej Konferencji Rozwój e-edukacji w ekonomicznym szkolnictwie wyższym*, Warszawa.
- Desikan P., DeLong P.C., Beemanapalli K., Bose A., Srivastava J. (2014), *Web Mining for Self-Directed E-learning*, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.99.3836&rep=rep1&type=pdf> p.1, (dostęp: grudzień 2014).
- EC (2008), *First meeting of the Expert Group on Financial Education, National Strategies for Financial Education Report*, European Commission EC, Brussels, s. 1-2.

- Federal Reserve Bank of San Francisco (2005), *Spend thrift nation*. (Economic Letter, No. 2005-30). San Francisco, CA: FRBSF.
- Frączek B. (2014), *Main purposes and challenges in the financial education of financial consumers in the world*. „Journal of Economics & Management”, 16, UE, Katowice, s. 27-43.
- Frączek B. (2015), *Coordinated actions in the field of financial education as a new approach to improve financial literacy*, „International Journal of Business Excellence”, tom 8, wydanie 4 specjalne: *Innovation for Financial Services Challenges and Opportunities in Turbulent Times*, s. 514-535.
- Guidelines on financial education at school and guidance on learning framework*. www.oecd.org/finance/financial-education/48493142.pdf (dostęp: grudzień 2014).
- Guidolin M., La Jeunesse E.A. (2007), *The decline in the US personal saving rate: Is it real and is it a puzzle?* Federal Reserve Bank St. Louis Review, 89(6), s. 491-514.
- Hyla M. (2005), *Przewodnik po e-learningu*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków, s. 16.
- IITE (2003), *Internet in Education. Support Materials for Educators*, IITE, Moskwa, s. 15. <http://iite.unesco.org/pics/publications/en/files/3214612.pdf> (dostęp: kwiecień 2015).
- Iwanicz-Drozdowska M. (2009), *Produkty finansowe i edukacja finansowa w Polsce na tle wybranych krajów wysoko rozwiniętych. Raport z badań*. Badania Statutowe, SGH, Warszawa.
- Kieźel M. (2014), *Innowacje w ofercie i obsłudze klientów banków detalicznych*, „Marketing i Rynek”, nr 8, s. 486-491.
- Lusardi A. and Mitchel S.O. (2006), *Financial Literacy and planning: Implications for Retirement Wellbeing*, Pension Research Council Working Paper 1, The Wharton School.
- Lusardi A. and Mitchell O.S. (2011), *Financial Literacy around the World: An Overview*, Journal of Pension Economics and Finance, t. 10 (4), s. 497-508.
- Naidu S. (2006), *E-learning. Guidebook of Principles, Procedures and Practices*, CEMCA, New Delhi. www.col.org/PublicationDocuments/pub_e-learning_guidebook.pdf (dostęp: marzec 2015).
- National Steering Group on Financial Education (2009), *Improving Financial Capability – a multi-stakeholder approach*, Report of the National Steering Group on Financial Education.
- Orczykowska A., *Proces budowy treści szkoleń e-learningowych*, Olsztyńska Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania im. prof. Tadeusza Kotarbińskiego. www.elearning.pl/filespace/artykuly/Orczykowska.pdf.
- Penczar M., Górski P., Liszewska M. (2013), *Edukacja finansowa szansą na zmniejszenie zjawiska wykluczenia finansowego i społecznego*. Artykuł wprowadzający do debaty, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową.
- Pylak K., Majerek D. (2014), *Tracing regional economic evolutions. KIS impact on growth*, International Conference on Applied Economics (ICOAE), Procedia Economics and Finance 14, s. 515-524.

Starček S. i Trunk A. (2013), *The meaning and concept of financial education in the society of economic changes, Management, Knowledge and Learning*, International Conference 2013, 19-21 czerwca, Zadar, Chorwacja, s. 1450. www.toknowpress.net/ISBN/978-961-6914-02-4/papers/ML13-475.pdf.

www.internetworldstats.com/stats.htm (dostęp: luty 2015). Strona Internetowa World Stats, dane z 2014 r.

E-LEARNING AS THE INNOVATIVE FORM OF FINANCIAL EDUCATION

Summary: One of the problem of the contemporary education is the searching of new innovative solutions, that may increase the effectiveness of the education, including the financial education.

There are a number of very different solutions, such the OECD concept of national strategies for financial education, co-ordination and integration of activities in the educational process, innovative education programs and projects, the concept of lifelong learning as well as the new channels distribution of educational content, such as e-learning. The paper pays particular attention to the using the Internet in the educational process. In addition to theoretical considerations, indicating the validity of the subject matter, was conducted the research aimed in the verification of the possibilities of using e-learning in financial education. Respondents of the survey were students of economics fields.

Keywords: financial education, financial literacy, e-learning, Internet education